
G.N.M. Vis, *Oud en arm. Hervormde bejaardenzorg in Alkmaar, 1744-1994* (Studie verschenen bij gelegenheid van het 250-jarig jubileum van het Hof van Sonoy als Diakoniehuis van de Hervormde gemeente van Alkmaar). Verloren, Hilversum 1994, 206 blz. ill. ISBN 90-6550-502-4. Nlg 35,25 (Euro 16,00).

– F.R.J. Knetsch

Deze alleraardigste studie is véél te lang op mijn tafel blijven liggen. Toch durf ik nog met een bespreking te komen en wel omdat er enkele punten in voorkomen die nog steeds verdienen in discussie gebracht te worden.

Gelukkig – eerste punt van waardering – heeft de auteur zich nauwelijks aan het door het jubileum opgeroepen punt van uitgang gehouden. Eerst op p. 58 bespreekt hij de aankoop van het Hof van Sonoy door ‘de Alkmaarse gereformeerden’. Dat is eerst in hoofdstuk V; het eerste, de Inleiding, zegt meteen waarom er eerst nog drie hoofdstukken nodig zijn voor het juiste begrip: ‘Vroeger was bejaardenzorg een onderdeel van de armenzorg. Oud en arm gingen door het ontbreken van goede voorzieningen voor de oude dag hand in hand’ (13). Dus moet eerst de armenzorg behandeld worden aler de verbijzondering tot bejaardenzorg aan de orde komt. En ‘bejaard’ was men al spoedig: 50-jarigen voelden zich werkelijk oud; ‘de woorden van psalm 90 waren voor ieder herkenbaar’ – waarna de auteur ze naar de Statenvertaling citeert (15), een mooie vondst. Wie de honderd jaren mocht bereiken ‘werd stevast op een schilderij of prent vereeuwigd, ongeacht zijn sociale status’ (15); hieraan wordt een welgekozen illustratie toegevoegd (14). Kortom, men werd voorheen niet oud, en wie het wel werd kreeg het doorgaans zwaar en behoefde ondersteuning.

Nu gaat de kerkelijke armenzorg terug tot het vroegste christendom, en dus biedt hoofdstuk II een terugblik op de ‘kerkelijke en wereldlijke armen- en ouderenzorg tot ca. 1600’, kort maar verantwoord. Zelfs Juan Luis Vives, *De subventionem pauperum* (1526) ontbreekt niet, noch het plakkaat van Karel V (1531). Daarmee wordt de zestiende-eeuwse omslag in het denken aangegeven: geen bedelarij meer; ‘de armen moesten maar eens gaan werken’ (17). Interessant en m.i. volstrekt juist is de opmerking: ‘De centralisatie [van de fondsen bestemd voor de armen in handen van de stadsbesturen] sloeg in de Zuidelijke Nederlanden aan, maar in het

noorden is men zover niet gekomen.’ Vis vermeldt wel dat toezicht op de financiën van de gasthuizen door de stad wel gewoon was (18).

Zo komt de auteur bij de Alkmaarse situatie, met name bij de gasthuizen daar. Hier was een proces van concentratie gaande waardoor bijvoorbeeld de Heilige Geestkapel vrij kwam die tot Waag (!) bestemd werd. Voor de thuiszittende armen zorgden reeds een eeuw voor de reformatie huiszittenmeesters; zij gingen vervolgens met kleinere cliëntèle verder. Iets ouder waren de drie provenhuizen, stichtingen waar men zich in moest kopen. Zo stonden de zaken toen Alkmaar in 1572 voor de prins koos. Dan verschijnt, hoofdstuk III, de diakonie van de gereformeerde gemeente in beeld.

Reeds ondergronds moet een diaconie gefunctioneerd hebben, immers, ‘de zorg van de diaconieën in de reformatorische kerken was structureel van aard’ (24). Dit punt wordt door Vis zorgvuldig uitgewerkt, evenals de spanningen die vervolgens ontstonden tussen stadsbesturen en diaconieën resp. kerkenraden. Velerlei oplossingen werden in de diverse steden beproefd. In Alkmaar bleef de diaconie zelfstandig, maar werd wel gesubsidieerd; de werkterreinen der bedelende instellingen werden nauwkeurig afgebakend. Vervolgens gaat de auteur nog even terug in de geschiedenis van de gereformeerden in Alkmaar, om zodoende de verhouding diaconie-kerkenraad helder in beeld te krijgen – een ingewikkelde zaak die hij glashelder neerzet, aanbevolen lectuur voor wie deze materie in kort bestek wil zien samengevat.

Na in hoofdstuk IV de ‘instellingen op het gebied van de armen- en ouderenzorg in de 17e en 18e eeuw’ in Alkmaar te zijn nagegaan (39-56), waarbij valt aan te tekenen dat in de loop van dit tijdvak er bepaald wel overwogen is hoe met de beperkte middelen meer te bereiken viel, komt Vis met hoofdstuk V waar hij wezen wil: ‘Het Diakoniehuis in de 16e eeuw’ (57-84). Het in 1744 aangekochte Hof was gebouwd als klooster, door Sonoy tot zijn paleis bestemd, daarna woning geweest voor rijke families en tenslotte, ingrijpend verbouwd, Diakoniehuis geworden. Aanvankelijk liet men, ondanks de reglementen, ook jongeren toe als bewoners, doch dit bleven uitzonderingen. Het huis was bedoeld voor verweeuwde lidmaten die minstens zes jaar in de stad gewoond hadden, in totaal 44 waarvan de meesten vrouwen. Dezen konden zich namelijk nog met hun handen nuttig maken. Want gewerkt moest er worden, al was het maar om de kosten beter te beheersen voor het onderhoud, de uniforme kleding en de uiterst sobere